

Заснули думи, серце спить,
І все заснуло, і не знаю,
Чи я живу, чи доживаю,
Чи так по світу волочусь,
Бо вже не плачу й не сміюсь.

Наскрізний у поезії Т. Шевченка мотив творчості асоціється із переживанням кризи, виходом із неї, відродженням та духовним оновленням особистості, що чинить спротив нівелюочому оточенню та депресивним настроям [6, с. 473]:

Бог зна колишній случаї
В душі своїй перебираю
Та списую; щоб та печаль
Не перлася, як той москаль,
В самотню душу.

Висновки... Отже, у ліриці Т. Шевченка проаналізовані екзистенційні концепти є маркантом лімінального стану сенсожиттєвих пошуків в умовах буттєвої кризи. Це підтверджує амбівалентність емоційного фону багатьох творів поета, особливо – періоду «трьох літ». У Шевченковій поезії екзистенція пов'язана з різновекторними поняттями, такими як зневіра, богопокинутість, маргінальність, надія й заклик до боротьби з фатумом.

Список використаних джерел

1. Бичко А.К., Бичко І.В. Феномен української інтелігенції Спроба екзистенціального дослідження / А.К. Бичко, І.В. Бичко. – К., 1995. – 179 с.
2. Забужко О. Шевченків міф України. Спроба філософського аналізу / О. Забужко – К. : Факт, 2007. – 143 с.
3. Лютий Т. Розумність нерозумного: [моногр.] / Т. Лютий. – К. : Вид-во ПАРАПАН, 2007. – 206 с.
4. Сартр Ж. Моя перемога є чисто вербалною... / Ж. Сартр // Слово. Знак. Дискурс. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. – Львів, 1996. – С. 53–68.
5. Франкл В. Чоловек в поисках смысла / В. Франкл. – М. : Прогресс, 1990. – 243 с.
6. Шевченко Т. Кобзар / Тарас Шевченко. – К., 1983. – С. 421.

Discourse Existential Lyrics of Taras Shevchenko

The existential constants in the lyrics of Taras Shevchenko are looked at the proposed article. Hermeneutic interpretation of the works are carried out involving categorical apparatus of existential philosophy. Correlation between the concepts of existentialism, Underground, marginality and melancholy has been revealed.

The available system concepts in the context of the philosophical foundations of Shevchenko's poetry has been outlined and analyzed. In the given poetry existence is linked with varied concepts such as disbelief, god left, marginality, hope and a call to struggle against fate. Existentiality are fulfilled with life symbols, rises above the outside world and acts as a resonator of a human soul, responds to the state of mind of a person, becomes a mirror of her/his feelings and desires.

Attention is focused on the analysis of the semantic field of poems that exemplifies immanent relationship with the poet and a folk song tradition , his deep absorption into people's mentality and discourse of national identity formanion.

Semantic codes of poet's existential worldview projected in artistic and imaginative matrix of sense existing individual searches investigated and take place in the most stressful points of the boundary being. Complex personal vicissitudes of fate (bondage , imprisonment, living in exile and loneliness), the artist's are reflected on life in the context of the Ukrainian people. The feeling of existential neglecting embodied in verse conveys melancholy intentions and marginal reluctance to obey circumstances.

Key words: existence, marginality, nonconformism, ambivalence.

УДК 821.161.2.09: 82.091

Л.І. Починок

БОЖЕСТВЕННЕ НАЧАЛО ЯК ІДЕОТВОРЧИЙ ЧИННИК У ПОЕЗІЇ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

У статті досліджується проблема духовного простору у поетичній творчості Тараса Шевченка. Зокрема осмислюється вагомість і роль божественного начала як ідеоторчого чинника у творчому мисленні поета, і це визначає основні вектори у світоглядному комплексі митця та ключові ідеали й ідеї, втілені в його поетичній спадщині.

Ключові слова: божественне начало, дух, пророк, візія, слово.

Тарас Шевченко, скажемо без будь-якого перебільшення, належить до того вузького кола поетів, устами яких говорить вічність. Тому проникнення у духовний простір поезії Шевченка, в глибину його візійно-пророчого сприйняття світу, особливо ж з огляду на чіткий релігійний вектор поетичної образності та ідеологічної спрямованості творчості поета, є надзвичайно актуальну.

Проблема релігійності Тараса Шевченка, своєрідності інтерпретації та філософського осмислення поетом біблійних істин, поширення старозавітних та євангельських ремінісценцій у творчій спадщині митця не є новою у студійному просторі вітчизняної літературознавчої науки. Це питання займало ключову чи одну з центральних позицій як у грунтовних наукових працях, так і у вужчих студіях цілого ряду дослідників доволі широкого часовогого пласти (І.Огієнко, Б.Лепкий, Є.Маланюк, В.Барка, Є.Сверстюк, Г.Грабович, Д.Степовик, І.Дзюба, Г.Ключек, О.Забужко, В.Пахаренка, Л.Плющ, Я.Хомич, Ю.Барабаш, Т.Бовсунівська, І.Даниленко, Б.Завадка, В.Яременко, Д.Брилінський, Г.Дмитренко).

У цьому ракурсі особливо слід відзначити як найбільш концептуальні дослідження І. Огієнка «Релігійність Тараса Шевченка» [7], В. Барки «Кобзар» і Біблія» [1], Є. Сверстюка «Бог у Шевченковому житті і слові» [11], Д. Степовика «Наслідуючи Христа: Віруючий у Бога Тарас Шевченко» [12], І. Дзюби «Бог, релігія, церква в житті й творчості Шевченка» [3], В. Пахаренка «Жива вода у Господа Бога: релігійні мотиви в творчості Т.Г. Шевченка» [8] та «Незображенний апостол» [9], Л. Плюща «Християнська філософія Шевченка» [10], Г. Дмитренко «Біблійні мотиви і пророцтво майбутнього у творчості Тараса Шевченка» [4], Д. Брилінського «Місце і роль Бога у творчості Тараса Шевченка» [2].

Проте, незважаючи на доволі широкий перелік наукових студій, посвячених вивченню релігійного аспекту у світоглядному комплексі Тараса Шевченка, це питання не втрачає своєї актуальності і потребує глибокого і пильного вивчення та осмислення особливо в складний для України період соціальних збурень і духовних випробувань, коли слово і думка поета набуває непроминальної цінності і нездоланої сили, що спонукає нашадків поета до пошуків правдивого морального ґрунту на підмурівок свого життя і розбурхує в них розвій національної свідомості та пробуджує прагнення духовного зростання. Можливо, як зауважує Євген Сверстюк, саме в такому «молитовному ключі – вічна таємниця поезії Кобзаря, сумірного з ладом народної душі, спраглої любові, правди і добра?» [11, с. 34].

В уяві дослідників «живий», справжній Шевченко незмінно постає як «поет-апостол», «національний пророк», а його зв'язок з реальним світом, із життям народу як посередницький зв'язок пророка з Богом та його народом, якого вести у «землю обітovanу» поет покликаний і спонукуваний божественным Духом. Так, вдивляючись в глибину Шевченкового слова, в саму духовну сутність поета, Корній Чуковський писав: «В гніві він як пророк, в покірливості як апостол; його ласка переходить у молитву, його лагідність – у подвиг любові і прощення: кожне почуття він доводить до пафосу і релігійний у кожному своєму слові: іншим і не може бути великий національний поет, жрець і жертва свого народу» [13, с. 166]. Саме таке сприйняття образу Шевченка авторитетно потверджує і митрополит Іларіон: «Так, Шевченко був проповідником і вмів ним бути. Він постійно навчав так, ніби говорив в церкві... До цього ще додам, що Шевченко, як проповідник і оборонець правди Божої, був усе життя послідовний і незмінний. І за свою оборону правди Божої і життя своє віддав!» [7, с. 171].

Трагічний фінал людської долі пророка й апостола завжди наперед визначена. Висота його духовних ідеалів, безкорисність жертвового служіння та беззапеляційність моральних вимог, що висуваються ним до оточення, вороже сприймаються фарисеями будь-яких часів. Як зауважував Євген Маланюк, «між генієм і сучасністю завше колізія. Геній дає всього себе, але сучасність бере від нього те, що вона здужає взяти. Це стосується як окремих людей, так і поколінь, як суспільства, так і певної доби, її прагнень, її духу» [6, с. 115]. Розуміючи усю складність цієї колізії та усвідомлюючи глибину протистояння між поетом і суспільством та невідворотність трагедії, яка неодмінно станеться, М.Костомаров писав: «Мене охопив страх... Я побачив, що музा Шевченка роздирала завісу народного життя.... Поезія завжди йде вперед, завжди зважується на сміливу справу; за нею йдуть історія, наука і практичний труд. Легше буває останнім, але важко першій... Горе сміливцю поету! Він забуває, що він людина, і якщо перший зважується ступити туди, то може загинути...» [5, с. 133].

Поетична спадщина Тараса Шевченка якраз і є відзеркаленням тієї складної душевної організації автора, тих внутрішніх психологічних процесів і світоглядних рефлексій, що відтворюють глибокі, подеколи й суперечливі, духовні змагання поета із самим собою та світом і що вочевидь свідчать про його трансцендентний зв'язок із вищими духовними структурами всесвіту, із божественним началом та істиною, так глибоко розкритий в образі Перебенді:

Старий заховавсь
В степу на могилі, щоб ніхто не бачив,
Щоб вітер по полю слова розмахав,
Щоб люди не чули, бо то Боже слово,
То серце по волі з Богом розмовля,
То серце щебече Господнюю славу,
А думка край світа на хмарі гуля [14, с. 42].

Цей, можливо, до кінця і не усвідомлений митцем зв'язок з Божественною сутністю надихав поета, викрещував Божу іскру, що розпалювала вогнище його пророчого дару, змушував волати у духовній пустелі, будити «братьїв незрячих» та остерігати «людів лукавих».

Апостольська місія і пророча візйність поезії Тараса Шевченка настільки відверта і вражаюча, що не тільки впадала у вічі і змушувала замислюватися над «чинами неправими», а й лякала духовних фарисеїв, що кидалися заперечувати очевидне, тікаючи від «правди живої». Однак усі фальшування і примітивізація творчості поета не замулюють глибини його пророчих одкровень, не пригащують вогню жагучих інвектив та оскаржень:

По закону апостола
Ви любите брата!
Суеслови, лицеміри,
Господом прокляті.
Ви любите на братові
Шкуру, а не душу! («Кавказ») [14, с. 263], –

не затуляють його апокаліптичних візій життя людського, не рятують від пророкованої кари, від «гєєнни огненної».

Устами Шевченка промовляє то псалмопівець, що молить Бога за «люд окрадений, німий», то старозавітний пророк, який усвіщує, благає заблукалих: «Умийтеся! образ Божий // Багном не скверніте» [14, с. 267], – і метає громовиці гніву Господнього на «катів неситих та лукавих», що

Правдою торгують.
І Господа зневажають,
Людей запрягають
В тяжкі ярма. Орють лихо,
Лихом засівають
(«І мертвим, і живим...») [14, с. 265-266].

Своїм пророчим словом поет будить віру у Божу правду на землі:

Ми віруєм твоїй силі
І духу живому.
Встане правда! встане воля!
І тобі одному
Помоляться всі язики
Вовіки і віки.
А поки що течуть ріки,
Кровавій ріки! («Кавказ») [14, с. 261-262] –

та славить і надихає тих, хто бореться у цім страшнім кривавім протистоянні добра і зла, світла й темряви:

І вам слава, сині гори,
Кригою окуті.
І вам, лицарі велики,
Богом не забуті.
Борітесь – поборете,
Вам Бог помагає!
За вас правда, за вас сила
І воля святая! («Кавказ») [14, с. 262].

У своїй поезії Шевченко з позачасових позицій біблійного пророка розкриває триедину площину візійної обсервації життя, де зміщується простір і час і оголюються одвічні Божі істини та страшні людські пороки. Охоплюючи усі часові площини, поет трансформує їх в один об'ємний, нерозривний і взаємопроникний трансцендентний простір людького буття, що сугестіє свідомості реципієнта відчуття всепричетності та індивідуальної відповідальності за минуле, сучасне і майбутнє.

Таким чином, можемо стверджувати думку, що Шевченко-поет просто не існує поза межами свого візійно-пророчого простору, який стає фактично його внутрішньою сутністю, що й підносить митця до високої когорти позачасових поетів світу і вживлює його творчість у безмежний візійно-пророчий простір біблійних текстів. Дослідження цього питання у нашій студії є лише частковим і побіжним та й далеко не зглибленим, а тому потребує додаткового серйозного вивчення.

Список використаних джерел

1. Барка В. «Кобзар» і Біблія / В. Барка // Слово і час. – 1993. – № 7. – С. 5-8.
2. Брилінський Д. Місце і роль Бога у творчості Тараса Шевченка / Д. Брилінський // Дивослово. – 1995. – № 3. – С. 42-45.
3. Дзюба І. Бог, релігія, церква в житті й творчості Шевченка // І. Дзюба Тарас Шевченко. Життя і творчість / І. Дзюба. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – С. 572-598.
4. Дмитренко Г. Біблійні мотиви і пророцтво майбутнього у творчості Тараса Шевченка / Г. Дмитренко // Дивослово. – 2004. – № 1. – С. 26-29.
5. Костомаров М. Спогад про двох малярів / М. Костомаров // Спогади про Тараса Шевченка. – К.: Дніпро, 1982. – С. 130-137.
6. Маланюк Є. Книга спостережень: статті про літературу / Є. Маланюк. – К.: Дніпро, 1997. – 430 с.
7. Огієнко І. Релігійність Тараса Шевченка // І. Огієнко. Тарас Шевченко / Іван Огієнко (Митрополит Іларіон). – К.: Наша культура і наука, 2003. – С. 164-280.
8. Пахаренко В. Жива вода у Господа Бога: [Релігійні мотиви в творчості Т.Г. Шевченка] / В. Пахаренко // Сучасність. – 2007. – № 7. – С. 111-132.
9. Пахаренко В. Незображенний апостол: [Світобачення Шевченка] / В. Пахаренко. – Черкаси: Брама: ІСУЕП, 1999. – 295 с.
10. Площ Л. Християнська філософія Шевченка / Л Площ // Сучасність. – 1997. – № 3. – С. 97-101.
11. Сверстюк Є. Бог у Шевченковому житті і слові / Є. Сверстюк // Дивослово. – 2013. – № 5. – С. 31-34.

12. Степовик Д. Наслідуючи Христа: Віруючий у Бога Тарас Шевченко / Д. Степовик. – К.: Вид-во ім. Олени Теліги, 2013. – 480 с.
13. Чуковський К. Шевченко / К. Чуковський // Сучасність. – 1992. – № 3. – С. 162-166.
14. Шевченко Т. Кобзар / Т. Шевченко. – К.: Радянська школа, 1987. – 607 с.

Summary

In this paper we study the problem of spiritual space in the poetic works of Taras Shevchenko.

In particular interpreted the significance and role of the divine origin as a creative factor in creative thinking poet which defines the basic vectors in the complex worldview of the artist and key ideas and ideals embodied in his poetic heritage.

Attention is paid to the article to depth of understanding of the poet of the biblical sources and creative perception as a factor of identity, a way of seeing ourselves in the big picture of life and the world.

The author focuses on the ability to Shevchenko in the light of biblical truths to synthesize into a coherent whole the three fields – the past, present and future, that allows to the poet to speak prophetic words to the ancestors, contemporaries and descendants, calling for love, peace and understanding.

In the field of view is also typical for poetic creativity of Shevchenko singer-prophet image of that identifies, merging together, the image of lyrical hero and the author.

Key words: divine origin, spirit, prophet, vision, word.

УДК 821.161.2 – 1'06.091

I.П. Прокоф'єв

Т. ШЕВЧЕНКО В ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОМУ ПОЛІ Л. ТАЛАЛАЯ

У статті розкриваються інтертекстуальні особливості поетичного дискурсу Л. Талалая, художні функції різних видів залучення архетексту до творів сучасного письменника. З'ясовуються ступінь частоти його звертання до архетекстів з творів Т. Шевченка та специфіка вказаних інтеракцій.

Ключові слова: образ, вірш, алюзія, ремінісценція, асоціація, підтекст, ліричний герой.

В аспекті інтертекстуальності поетична творчість Л. Талалая залишається малодослідженою. Найбільше в цьому напрямку зроблено С. Негодяєвою. окремі грані проблеми висвітлені в працях Т. Кременя та в наших розвідках. Поезія Т. Шевченка як архетекст у дискурсі Л. Талалая ще не була предметом наукового аналізу. Тому ставимо собі за мету розкрити в інтертекстуальному полі Л. Талалая місце зв'язків з поезією Т. Шевченка.

У творах Л. Талалая синтезуються здобутки найрізноманітніших літературних шкіл, творчі прийоми багатьох майстрів слова. Характерною рисою його поетики є явища інтертекстуальності – «текстові інтеракції в межах того самого тексту», – за визначенням Ю. Крістевої [6, с. 318]. А. Ткаченко виділяє «різні ступені залучення попередніх текстів до власного: парофраз(а), ремінісценція, образна аналогія, стилізація, травестія, пародіювання, запозичення, переробка, творчість за мотивами, наслідування, цитатія, аплікація, трансплантація, колаж...» [12, с. 292]. У творах Л. Талалая найчастіше зустрічаємо алюзії та ремінісценції. Головна їх функція – функція першоелемента при творенні розгорнутого, багатошарового підтексту.

У вірші «Притча про каміння» йдеться про сенс людського життя, праці. Оскільки жанр притчі передбачає інакомовлення, розмірковування над проблемою, реалізоване у тексті, розвивається і в підтексті. Створенню підтекстового змісту, зокрема, служать: алюзія на відому східну мудрість «Якщо гора не йде до Магомета, то Магомет іде до гори» та алюзія на вислів з Екзеліаста «Час розкидати каміння і час збирати каміння».

Ключем до прочитання притчі є епіграф (усічена ремінісценція з народної пісні) «Постав хату з лободи...». Він асоціативно пов'язаний з останніми рядками твору і виконує роль антиципації. Оскільки в епіграфі мовиться про хату, а в кінцевих рядках про те, як в «стіні чужі I мое закладають каміння» [10, с. 45], то, очевидно, мораль притчі полягає у думці, що кожен має будувати свій дім. Образ дому, хати (nehay з лободи) є алегорією. Напевне, Л. Талалай мав на увазі, що кожен митець повинен створювати свій власний, може, й нехитрий, але самобутній художній світ. Вихід на вираження цієї алегоричної інформації дало асоціативне поєднання структурних елементів твору, головна роль серед яких належить алюзії та ремінісценції.

Щоб створити новий ракурс бачення зображеній події чи явища, Л. Талалай вдається до вивертання відомих художніх образів. Якщо у дев'ятому розділі повісті М. Гоголя Тарас Бульба порівнюється з дубом [3, с. 288], а на останніх її сторінках, прикутий до дуба, він горить у полум'ї [3, с. 307], то у Л. Талалая зосеніле, з пожовклим листям, дерево асоціюється з образом гоголівського героя:

І ледве чути шерхіт дуба,
Який над берегом Збруча
Уже увесь горить, як Бульба,
І сам того не поміча [11, с. 75].

Алюзія тут виконує функцію наповнювача твору несподіваним додатковим змістом. Завдяки застосуванню цього прийому читач зриміше уявляє намічену поетом картину. До її підтексту підключається образний зміст